

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:
Locating Beymand City in the First Centuries of the Islamic Era in
Kerman Province Based on Written Sources and Archaeological Data
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

مکان یابی شهر بيمند سده‌های اولیه دوران اسلامی در ایالت کرمان بر اساس منابع مکتوب و داده‌های باستان‌شناسی

زینب افضل^{۱*}، علیرضا ابراهیمی ایده‌لو^۲

۱. پژوهشگر پسادکتری باستان‌شناسی دوران اسلامی، گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. کارشناس ارشد باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۳/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۹

چکیده

بیان مسئله: شهر بيمند بر اساس منابع مکتوب یکی از شهرهای ایالت کرمان در سده‌های اولیه دوران اسلامی بوده است. این شهر به دلیل قرارداشتن در مسیر راه‌های ارتباطی مهمی همچون راه‌های شیراز به سیرجان مرکز ایالت کرمان، از شهرهای مهم این دوره محسوب می‌شده است. برخی از منابع جغرافیایی فاصله این شهر تا سیرجان قدیم را چهار فرسخ ذکر کرده‌اند، اما با توجه به مطالعات باستان‌شناسی دشت سیرجان که طی سال‌های گذشته صورت گرفته، موقعیت مکانی این شهر تا به امروز ناشناخته باقی مانده است. با انجام طرح بررسی باستان‌شناسی دشت سیرجان در بهار سال ۱۳۹۷ برای اولین بار به مکان‌یابی این شهر پرداخته شده است.

هدف پژوهش: هدف از این پژوهش، مکان‌یابی شهر بيمند در سده‌های اولیه دوران اسلامی است. بدین ترتیب که با مطابقت منابع مکتوب و شواهد جدید به دست آمده از بررسی‌های باستان‌شناسی دشت سیرجان و تحلیل و سنجش آن‌ها با هم، بتوان به درستی محل دقیق این شهر را در جغرافیای امروزی منطقه به دست آورد. پرسش اصلی این پژوهش مکان‌یابی دقیق این شهر و سنجش میزان تطابق میان منابع مکتوب و داده‌های باستان‌شناسی است.

روش پژوهش: این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده و اطلاعات آن از منابع مکتوب و بررسی‌های باستان‌شناسی جمع‌آوری و با هم مطابقت داده شده است.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد که با توجه به نوشته‌های منابع مکتوب و مطابقت آن‌ها با اطلاعات به دست آمده از پژوهش‌های میدانی باستان‌شناسی، محوطه‌ای که در شمال غربی شهر امروزی سیرجان در محله باغ بمید قرار دارد، همان شهر بيمند سده‌های اولیه دوران اسلامی است.

واژگان کلیدی: شهر بيمند، محوطه باغ بمید، سده‌های اولیه دوران اسلامی، بررسی‌های باستان‌شناسی دشت سیرجان، منابع مکتوب.

مقدمه

شهرهای این دوران است. شهر بيمند در ایالت کرمان یکی از این شهرهای اسلامی است که نام آن در تعدادی از متون تاریخی و جغرافیایی به ویژه در سده‌های ۳ تا ۸ ه. ق. ذکر شده است. براساس منابع مکتوب، بيمند شهری بوده که در مسیر راه‌های ارتباطی شیراز به سیرجان قرار داشته است. بنابراین هدف اصلی ما در این پژوهش مکان‌یابی شهر بيمند به عنوان یک موضوع نو در حوزه مطالعات باستان‌شناسی دوران اسلامی است. از آنجایی که مطالعات باستان‌شناسی که طی سال‌های گذشته در دشت سیرجان انجام شده، هیچ کدام به مکان‌یابی و شناسایی

یکی از اهداف باستان‌شناسان کشف و شناسایی محوطه‌ها و شهرهای تاریخی است. در منابع مکتوب اطلاعاتی از شهرهایی که دیگر اثری از آن‌ها باقی نمانده، آورده شده که باستان‌شناسان با ردیابی این نوشته‌ها، بهره‌گیری از پژوهش‌های میدانی و مطابقت این اطلاعات با محوطه‌های باستانی، محل دقیق این شهرها را شناسایی می‌کنند. در دوران اسلامی، حجم قابل توجهی از منابع مکتوب دارای اطلاعات ارزشمندی از

* نویسنده مسئول zafzali@ut.ac.ir ۰۹۳۶۸۶۸۳۴۳۳

هستند و نمی‌توان آنها را به خودی خود مدرک باستان‌شناسی قلمداد کرد، آنها فقط زمانی به مدرک تبدیل می‌شوند که در چارچوبی مشخص بررسی و تحلیل شود (دارک، ۱۳۷۹، ۴۵). بدین طریق باید با استفاده از مدارک مکتوب و نقشه‌های قدیمی به استخراج و تدوین اطلاعات پرداخت تا با بهره‌گیری از آن داده‌های باستان‌شناسی را تفسیر کرد (همان، ۶۷-۶۸)، زیرا دانش باستان‌شناسی در تلاش است تا بر اساس دیدی همه‌جانبه به مطالعه آثار بپردازد، تا از این طریق در کنار شواهد ملموس قادر به بازیابی، بازسازی، توضیح و تحلیل فرایندهای باستانی شود و هر گونه تحلیل تاریخی که بتواند مبتنی بر شواهد ملموس و قابل ارزیابی باشد، بیش از سایر تحلیل‌ها قابل اعتنا خواهد بود.

شهر بیمند در منابع مکتوب تاریخی

در منابع مکتوب، در زمان تصرف شهرهای ایران به دست اعراب مسلمان، بلاذری برای اولین بار از شهر بیمند یا بیمند نام می‌برد و می‌نویسد در زمانی که مجاشع بن مسعود به دنبال یزدگرد به کرمان آمد، سپاهیان او در بیمند هلاک شدند. ولی برای بار دوم، آن را فتح کرد و به مردم امان داد. همچنین از قصری به نام قصر مجاشع در آن‌جا نام می‌برد (بلاذری، ۱۳۱۹، ۳۹۹). قدامه بن جعفر نیز این شهر را به دو صورت بیمند و تمید نوشته و گفته‌های بلاذری را تکرار کرده است (قدامه، ۱۹۸۱ م، ۳۹۰-۳۹۱). همچنین طبری از تلف شدن سپاهیان مجاشع و قصر او در بیمند نام برده و فاصله آن تا سیرجان را شش و یا هفت فرسخ می‌داند (طبری، ۱۳۷۵، ج ۵، ۲۱۳۸). ابن اثیر و ابن خلدون نیز این شهر را به صورت همید معرفی کرده‌اند (ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج ۳، ۲۱۴؛ ابن خلدون، ۱۳۶۳، ج ۱، ۵۶۵).

جغرافی دانان سده‌های اولیه اسلامی بیمند را یکی از شهرهای قصبه و خوره سیرجان دانسته‌اند (یعقوبی، ۱۳۴۲، ۶۲؛ ابن حوقل، ۱۳۶۶، ۷۴؛ اصطخری، ۱۳۷۳، ۱۶۲). ابن خردادبه در ذکر مسافت‌های شیراز به سیرجان از این شهر با نام بیمند در چهار فرسخی مرجان در مرز شیراز نام برده و می‌نویسد که این شهر تا سیرجان چهار فرسخ فاصله داشته است (ابن خردادبه، ۱۳۷۱، ۴۰-۴۲). کسانی هم‌چون قدامه بن جعفر، اصطخری، ابن حوقل و مقدسی به معرفی راه‌هایی که از مسیرهای مختلف از شیراز به سیرجان و مسیر شرق به غرب، یعنی شیراز- کرمان- سیستان می‌آمده است، پرداخته‌اند که در اکثر این منابع بیمند در فاصله چهار فرسخی شهر سیرجان قرار داشته، ولی مقدسی فاصله آن را دو برید ذکر کرده است (قدامه، ۱۹۸۱ م، ۳۹۰-۳۹۱؛ اصطخری، ۱۳۷۳، ۱۶۸؛ ابن حوقل، ۱۳۶۶، ۷۹؛ مقدسی، ۱۳۸۵، ۶۹۸). همچنین در نقشه‌هایی که از ولایت کرمان توسط اصطخری، ابن حوقل و جیهانی ترسیم شده، این شهر بعد از سیرجان به سمت شیراز قرار دارد (تصویر ۱)، (اصطخری، ۱۳۶۳، ۶۸؛ ابن حوقل، ۱۳۶۶، ۷۲؛ جیهانی، ۱۳۶۸، ۲۵۱). جالب آن است که حمیری،

این شهر نپرداخته‌اند و به دلیل فقدان اطلاعات در این زمینه، در این پژوهش تلاش شده با بررسی منابع مکتوب و بهره‌گیری از داده‌های جدید به دست آمده از بررسی‌های باستان‌شناسی، محل دقیق این شهر را در جغرافیایی امروزی منطقه مشخص کنیم، زیرا مطالعه و مکان‌یابی شهر بیمند بر اساس مطابقت و ارزیابی داده‌های به دست آمده از منابع مکتوب و فعالیت‌های میدانی با هم، آگاهی‌های جدیدی از این شهر می‌دهد که در نوع خود نوآوری محسوب می‌شود. بدین ترتیب پرسش‌ها این است که چه محوطه‌ای در دشت سیرجان را می‌توان به عنوان شهر بیمند در سده‌های اولیه اسلامی معرفی کرد؟ و چه شواهد تاریخی و باستان‌شناسی وجود دارد که مشخص می‌کنند این محوطه همان شهر بیمند است؟ فرضیه این است که محوطه باغ بیمند در شمال غربی شهر سیرجان، محل این شهر بوده است.

پیشینه پژوهش

برخلاف تعدادی از منابع مکتوب سده‌های اولیه و میانی دوران اسلامی که به طور مختصر به این شهر اشاره‌هایی داشته‌اند که در بخش منابع مکتوب به آن‌ها می‌پردازیم، پژوهشگران معاصر که در زمینه شهرهای استان کرمان تحقیقاتی انجام داده‌اند، به این شهر و موقعیت مکانی آن نپرداخته‌اند. تنها کسی که به صورت بسیار مختصر در کتاب خود اشاره‌ای کوتاه به آن داشته، علی‌اکبر بختیاری نویسنده «کتاب سیرجان در آینه زمان» است که اشاره می‌کند در زمانی که طوفان، شن‌های سطح زمین را جارو می‌کند، آثار باقیمانده از حصار دیواری در پشت باغ‌های محله باغ بمید و صدرآباد نمایان می‌شود و سالخوردگان آن را حصار بیمند می‌دانند (بختیاری، ۱۳۷۸، ۵۴-۵۵). همچنین تا قبل از بررسی باستان‌شناسی سال ۱۳۹۷ که به سرپرستی نگارنده اول این مقاله انجام شده، هیچ کار باستان‌شناسی درباره این شهر صورت نگرفته است.

مبانی نظری پژوهش

بررسی‌های باستان‌شناسی و شناسایی مکان شهرهای تاریخی یکی از رویکردهای باستان‌شناسان سنتی و تاریخی - فرهنگی بوده و امروزه نیز توسط رویکردهای نوین دنبال می‌شود. این بررسی‌ها در شهرهای تاریخی منجر به مستندنگاری دقیق داده‌های فرهنگی برجای مانده می‌شود و با کمک از منابع تاریخی، تحولات این شهرها مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در تحلیل داده‌های این پژوهش از رهیافت تاریخی و در کنار آن استفاده از داده‌های باستان‌شناسی که دو رکن اصلی تحلیل‌های باستان‌شناسی را تشکیل داده و مکمل هم هستند، استفاده شده است. داده‌های تاریخی و باستان‌شناسی، تا زمانی که مورد تفسیر و تحلیل پژوهشگر قرار نگیرند، تبدیل به مدرک علمی نخواهند شد، زیرا داده‌های باستان‌شناسی فقط حاوی اطلاعاتی درباره خودشان

۱۳۹۸، ۱۹۵). برای انجام بررسی‌های باستان‌شناسی، محوطه به چهار بخش شمالی، جنوبی، شرقی و غربی تقسیم شد. ابتدا از قسمت شمالی محوطه و زمین‌های اطراف امامزاده احمد، بررسی شروع و تمام منطقه مورد بررسی پیمایشی فشرده قرار گرفت و داده‌های فرهنگی جمع‌آوری و ثبت و ضبط شدند. این محوطه در وضعیت فعلی توسط خیابان‌ها و بلوارهایی که محله‌های شهر را به هم وصل می‌کند، به بخش‌های مختلفی تقسیم می‌شود. بلوار استاد حسین بهشتی از نیمه شمالی، بلوار شیخ فضل‌الله نوری از شرق و بلوار امام رضا از شرقی‌ترین و انتهایی‌ترین بخش محوطه می‌گذرد. بر اساس بررسی باستان‌شناسی و مدارک به‌دست‌آمده، گستردگی این محوطه در حدود ۲ در ۱/۵ کیلومتر با مساحت تقریبی ۳۰۰ هکتار تخمین زده شد. فراوانی و تنوع زیاد یافته‌های فرهنگی به خصوص گونه‌های متنوع سفالی، نشان از استقرار طی سده‌های اولیه اسلامی تا دوره معاصر در این محوطه دارد. در واقع می‌توان گفت این محوطه شهر بزرگی بوده که در وضعیت فعلی در نتیجه ساخت و سازهای جدید و گسترش شهر به شدت تخریب شده و قسمت‌هایی از آن در زیر محله‌های شهری مدفون شده و نسبت به محوطه‌های دیگر دشت سیرجان بسیار مورد دخل و تصرف قرار گرفته است. ولی با این حال در کوچه پس‌کوچه‌های قدیمی و زمین‌های خالی میان محله‌ها، شواهد سفالی و مواد فرهنگی مختلف دیده می‌شود (تصویر ۳ و ۴).

داده‌های فرهنگی به‌دست‌آمده از محوطه باغ بمید سیرجان
از بررسی میدانی محوطه در مجموع ۱۳۴۶ قطعه سفال برداشت شد که این سفال‌ها در بازه زمانی سده‌های اولیه اسلامی تا دوره معاصر را شامل می‌شوند. در این میان سفال سده‌های اولیه اسلامی با ۲۵۲ قطعه و سده‌های ۵ و ۶ ه. ق. با ۵۳ قطعه در مجموع بیش از ۲۲ درصد از کل مجموعه آماری سفال‌های محوطه را دربر می‌گیرند. این گونه‌های سفالی که به لحاظ تاریخ‌گذاری به سده‌هایی ۱ تا ۷ ه. ق. تعلق دارند (جدول ۱-۲)، در چهار گونه ساده بدون لعاب، منقوش بدون لعاب، لعابدار تک‌رنگ و لعابدار چندرنگ طبقه‌بندی می‌شوند. در ادامه به معرفی تعدادی از نمونه‌های سفالی شاخص مربوط به سده‌های ۱ تا ۷ ه. ق. این محوطه می‌پردازیم تا در بخش تحلیل و تجزیه بر اساس داده‌های فرهنگی به‌دست‌آمده، بتوانیم به نتایج مطلوبی دست یابیم.

گونه‌شناسی و طبقه‌بندی سفال‌های سده‌های ۱ تا ۷ ه. ق. محوطه باغ بمید

پراکنش داده‌های فرهنگی به‌ویژه سفال در سطح محوطه به نسبت بالاست. مطالعه سفال‌های سطحی به‌دست‌آمده از محوطه باغ بمید نشان‌دهنده طیفی متنوع از سفال‌های بی‌لعاب و لعابدار دوران اسلامی است که در زیر به گونه‌شناسی و تاریخ‌گذاری فقط تعدادی از سفال‌های شاخص مربوط به سده‌های ۱ تا ۷ ه. ق. می‌پردازیم

دروازه غربی شهر سیرجان را با نام دروازه بیمند معرفی می‌کند (حمیری، ۱۹۸۴ م، ۳۵۲). این دروازه که به گفته مردم محلی دروازه میان‌دوآب یا باب‌المندب نیز نامیده می‌شده، در باغ قطبیه قرار داشته (بختیاری، ۱۳۷۸، ۱۸) که امروز دیگر اثری از آن برجای نمانده است.

مقدسی در سده ۴ ه. ق. بیمند را یکی از شهرهای خوره سیرجان دانسته و می‌نویسد: «بیمند، دژی استوار با درهای آهنین بر آن است. جامع در میان بازار و از کاریزهای می‌آشامند» (مقدسی، ۱۳۸۵، ۶۸۶ و ۶۸۲). در این میان نویسنده حدود العالم از شهری به نام شهرک کوتمیدان به همراه شهرهای کردکان و انار نام برده که بین سیرجان و شیراز قرار داشته‌اند (حدود العالم، ۱۳۷۲، ۳۷۱). اصطخری این شهرها را اناس، کردکان و بیمند نامیده (اصطخری، ۱۳۷۳، ۱۶۲) و شاید بتوان گفت که کوتمیدان همین بیمند مورد نظر است. ادریسی در سده ۶ ه. ق. درباره بیمند می‌نویسد: «از شهرهای کرمان شهر بیمند، میان آن و سیرجان پانزده میل فاصله است. شهری متوسط که بازار پر رونقی دارد و میوه‌ها از بستان‌ها و باغ‌ها به آن جا می‌آورند. چشمه‌های آن آب بسیار دارند و دارای دیواری خاکی با خانه‌های آباد، بازار پررونق و صنایع فعال است» (ادریسی، ۱۳۸۸، ۵۳، ۵۴). وی در جای دیگر فاصله این شهر تا سیرجان را دوازده میل آورده (همان) که به نظر صحیح‌تر است، زیرا دوازده میل دقیقاً برابر چهار فرسخ است که اکثر منابع بر این فاصله هم‌نظر هستند. یاقوت حموی درباره بیمند نوشته که همان بیمند، شهری به کرمان یا فارس است (حموی، ۱۳۴۷، ۱۷۷؛ حموی، ۱۳۸۰، ج. ۱، ۶۸۶). ولی ابوالفداء آورده: «بیمند از بلاد کرمان است. این حوقل گوید بیمند بلده‌ای است دارای دیه‌ها و من می‌گوییم از آن جاست ابوالحسن بیمندی وزیر محمود بن سبکتکین» (ابوالفداء، ۱۳۴۹، ۳۸۱). ابن عبدالحق به صورت بیمند و میمند آورده که از شهرهای کرمان بوده است (ابن عبدالحق، ۱۴۱۲ ه. ق، ج. ۱، ۲۴۵). بروسوی نیز در سده ۱۰ هجری، بیمند را شهر کوچکی از ولایت کرمان می‌داند که دارای آبادی‌هایی بوده و می‌نویسد: «من می‌گوییم: ابوالحسن بیمندی وزیر محمود بن سبکتکین از آن جا است...» (بروسوی، ۱۳۹۷، ۲۱۶). با توجه به نوشته‌های منابع مکتوب مشخص می‌شود که تقریباً همه آن‌ها متفق‌القول‌اند که این شهر در ایالت کرمان و در نزدیکی شهر سیرجان قرار داشته است (جدول ۱).

بررسی‌های باستان‌شناسی محوطه باغ بمید

شهرستان سیرجان در جنوب شرقی ایران و در استان کرمان واقع شده است (تصویر ۲)، در پروژه بررسی باستان‌شناسی دشت سیرجان در بهار سال ۱۳۹۷ محوطه‌ای بسیار بزرگ در محله باغ بمید واقع در شمال غرب شهر سیرجان مورد شناسایی قرار گرفت که با مختصات جغرافیایی ۲۹°۵۷'۲۷ N و ۵۵°۳۶'۳۶ E و کد جی‌پی‌اس S. ۱۰۸ بر روی نقشه ثبت گردید (افضلی،

جدول ۱. اطلاعات شهر بیمند در منابع مکتوب. مأخذ: نگارندگان.

ردیف	منبع	تاریخ	صورت نام شهر	گزارش‌های منابع مکتوب درباره شهر بیمند	مأخذ
۱	مسالك و الممالك	۳ ه. ق.	بیمند	در کرمان، چهار فرسخی سیرجان، در مسیر راه‌های شیراز - سیرجان - مکران	ابن خردادبه، ۱۳۷۱، ۴۰-۴۲
۲	فتوح‌البلدان	۳ ه. ق.	بیمند یا بیمند	فتح توسط مجاشع بن مسعود و امان‌دادن به مردم، قصر مجاشع در بیمند	بلاذری، ۱۳۱۹، ۳۹۹
۳	تاریخ طبری	۳-۴ ه. ق.	بیمند	نابودی سپاه مجاشع در بیمند، فاصله تا سیرجان شش یا هفت فرسخ	طبری، ۱۳۷۵، ج. ۵، ۲۱۳۸
۴	تاریخ یعقوبی	۳-۴ ه. ق.	بیمند	از شهرهای سیرجان در ایالت کرمان	یعقوبی، ۱۳۴۲، ۶۲
۵	مسالك و الممالك	۴ ه. ق.	بیمند	بیمند از شهرهای میان فارس و سیرجان و فاصله تا سیرجان ۴ فرسخ	اصطخری، ۱۳۷۳، ۱۶۸
۶	احسن التقاسیم	۴ ه. ق.	بیمند	از شهرهای سیرجان با درهای آهنین، دارای مسجد جامع، بازار و قنات - قرارداشتن در مسیر راه‌های شیراز	مقدسی، ۱۳۸۵، ۶۸۲-۶۸۶
۷	حدودالعالم	۴ ه. ق.	کوتمیدان	شهری بر سر راه سیرجان و شیراز	حدود العالم، ۱۳۷۲، ۳۷۱
۸	صوره‌الارض	۴ ه. ق.	بیمند	شهری میان فارس و سیرجان و فاصله تا سیرجان چهار فرسخ	ابن حوقل، ۱۳۶۶، ۷۴-۷۹
۹	الخراج	۴ ه. ق.	بیمند و ثمید	فتح توسط مجاشع، قرارگیری در مسیر راه‌هایی شیراز به سیرجان و در چهار فرسخی سیرجان	قدامه، ۱۹۸۱ م، ۳۹-۹۰
۱۰	الکامل	۵-۶ ه. ق.	همید	فتح توسط مجاشع	ابن اثیر، ۱۳۷۱، ج. ۳، ۲۱۴
۱۱	نزهة المشتاق	۵-۶ ه. ق.	بیمند	از شهرهای کرمان، فاصله دوازده میل با سیرجان، شهری متوسط، بازار پر رونق، باروی خاکی، صنایع فعال، خانه‌های آباد. قرارگیری در مسیر راه‌های شیراز - سیرجان - جیرفت.	ادریسی، ۱۳۸۸، ۵۳-۵۴
۱۲	معجم‌البلدان	۶-۷ ه. ق.	بیمند یا میمند	شهری به کرمان یا فارس	حموی، ۱۳۴۷، ۱۷۷
۱۳	تقویم‌البلدان	۷ و ۸ ه. ق.	بیمند	از شهرهای کرمان، دارای دیه‌ها و روستاها - ابوالحسن بیمندی از آن جا	أبوالفداء، ۱۳۴۹، ۳۸۱
۱۴	مراصد الإطلاع	۸ ه. ق.	بیمند و میمند	از شهرهای کرمان	ابن عبدالحق، ۱۴۱۲، ج. ۱، ۲۴۵
۱۵	العبر	۸ ه. ق.	همید	فتح توسط مجاشع و کاخ همید در آنجا	ابن خلدون، ۱۳۶۳، ج. ۱، ۵۶۵
۱۶	اوضاع‌المسالك	۱۰ ه. ق.	بیمند	شهری در کرمان - دارای آبادی‌ها و روستاها - ابوالحسن بیمندی از آن جا	بروسوی، ۱۳۹۷، ۲۱۶

- سفال‌های لعابدار تک‌رنگ ساده و منقوش

از این گونه سفالی به فراوانی در این محوطه به دست آمده است که لعاب این سفال‌ها به رنگ‌های سبز، قهوه‌ای، سفید، لاجوردی، فیروزه‌ای و غیره تقسیم می‌شوند. این سفال‌ها خمیره رُسی، شبه‌چینی و سنگی دارند که برخی از این نمونه‌ها با «نقش‌کننده زیرلعاب»، «نقش‌افزوده زیرلعاب» و «نقش قالب‌زده زیرلعاب» تزیین شده‌اند (تصویر ۶، ش. ۱-۵ و ۸-۱۰).

- اسگرافیتو تک‌رنگ

از نمونه‌های این گونه سفالی سفال بال لعاب سبز و زرد با نقوش کنده ساده است (تصویر ۶، ش. ۳-۴).

- سلاذن یوئه

سلاذن یوئه از گونه‌های سفال لعابدار تک‌رنگ با خمیره سنگی متراکم ساخته شده که رنگ آن از نخودی تا خاکستری متغیر است

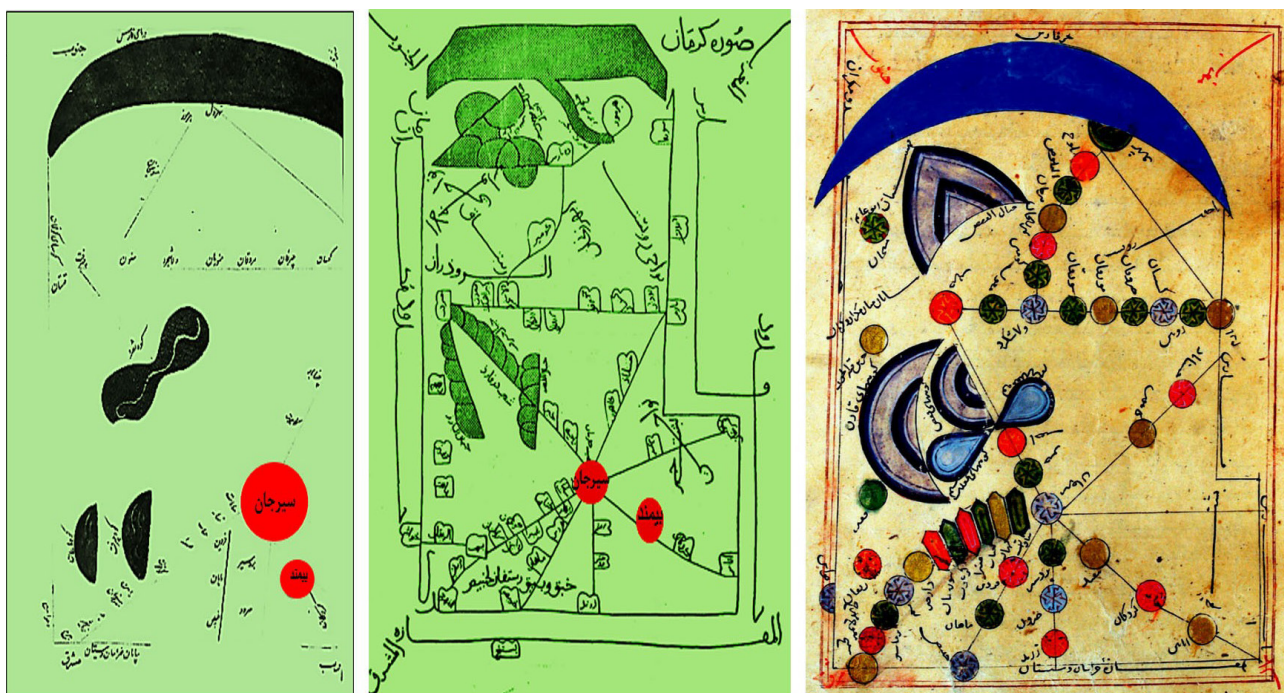
تا بدین ترتیب مشخص شود که این محوطه در بازه زمانی سده‌های اولیه تا دوره سلجوقی حیات داشته است.

گونه سفال‌های بی‌لعاب

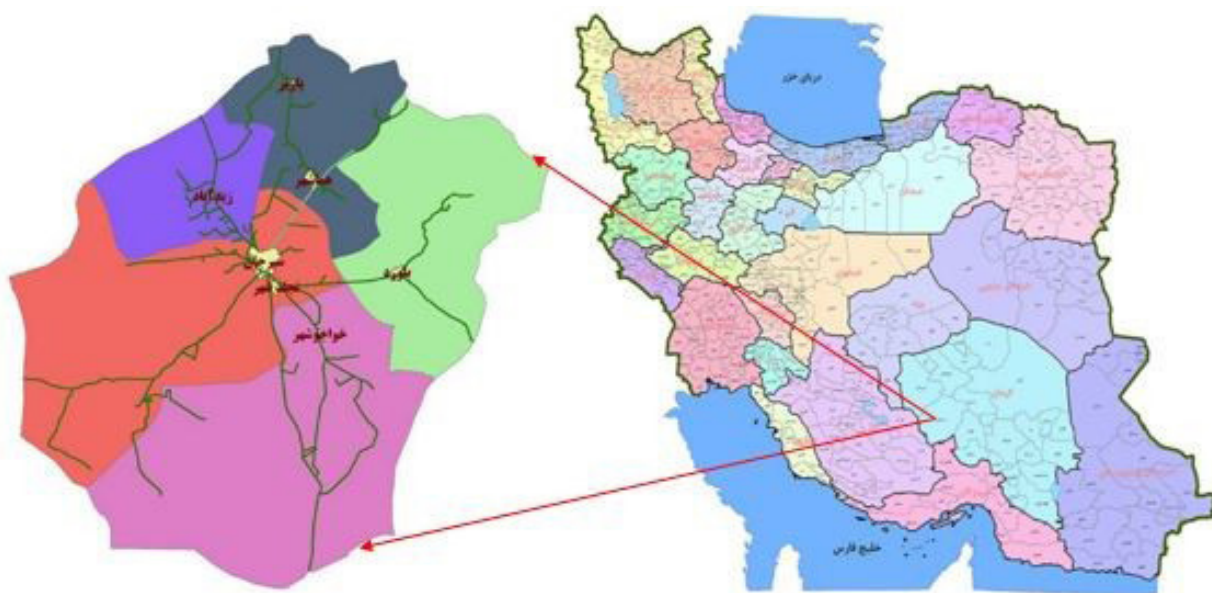
از گونه‌های شاخص سفال بی‌لعاب می‌توان به سفال‌های با نقش‌کننده و افزوده اشاره کرد که دارای خمیره نخودی رسی یا قرمز رسی با خمیرمایه کانی هستند. این سفال‌ها چرخ‌ساز بوده و کیفیت ساخت متوسط و ظریفی دارند (تصویر ۵، ش. ۱-۴). از دیگر نمونه‌های سفال بی‌لعاب این محوطه سفال با نقش قالب‌زده با خمیره رُسی خاکستری است (تصویر ۵، ش. ۵). در جدول ۲ برای گاه‌نگاری گونه‌های سفالی به مقایسه با جاهای دیگر پرداخته شده است.

• سفال‌های لعابدار

سفال‌های لعابدار این محوطه تنوع زیادی دارند. و شامل دو گونه لعابدار تک‌رنگ و لعابدار چندرنگ می‌شوند.

تصویر ۱. موقعیت قرارگیری بیمند، به ترتیب از راست به چپ در نقشه‌های اصطخری (۶۸، ۱۳۶۸)، ابن حوقل (۷۲، ۱۳۶۶) و جیهانی (۲۵۱، ۱۳۶۸). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲. موقعیت شهرستان سیرجان در نقشه ایران. مأخذ: افضلی، ۱۳۹۸، ۱۷۰.

ایران، شانگهای و تا ماندرا در شرق آفریقا به فراوانی به دست آمده است (Zhang, 2016, 189-193). یک قطعه از این گونه سفالی در محوطه باغبمید به دست آمده که دارای خمیره سنگی و با لعاب سفید روشن مایل به آبی با نقوش کنده است (تصویر ۶، ش. ۶).

• سفال لعابدار چندرنگ

این گونه‌های سفالی از تنوع خوبی برخوردارند و به گونه‌های مختلف از جمله اسگرافیتو، لعاب پاشیده، گلابه‌ای و زرین فام تقسیم می‌شوند. خمیره این گونه‌ها شامل خمیره رسی قرمز، نخودی و شبه‌چینی است (تصویر ۷)

از این گونه سفالی در محوطه باغبمید به دست آمده است که دارای نقاط کنده مثلثی بر سطح داخلی آن است (تصویر ۶، ش. ۷).

۱۱ JDZQB -

این گونه سفالی در دوره سلسله سونگ جنوبی در کوره‌های جینگ دژن چین تولید می‌شد. دارای لعاب سفید مایل به خاکستری و یا لعاب سفید مایل به آبی و زرد با خمیره سنگی است. به لحاظ تاریخ‌گذاری دوره زمانی از ۱۱۳۰ تا ۱۲۲۴ م. (سده‌های ۵ و ۶ ه. ق.) را در بر می‌گیرد که نمونه‌های آن، در غرب اقیانوس هند،

تصویر ۳. موقعیت قرارگیری محوطه باغ بیمند در شمال غربی شهر سیرجان. مأخذ: افضلی، ۱۳۹۸، ۲۷۰.

نقوش سفید بر گلابه قهوه‌ای، کتیبه کوفی قهوه‌ای و سیاه در زمینه کرم و زرد و غیره طبقه‌بندی می‌شوند (تصویر ۷، ش. ۱۱-۸).

- زرین‌فام

این گونه دارای خمیره شبه‌چینی است که نقوش به رنگ طلایی بر روی لعاب لاجوردی و سفید نقش شده‌اند (تصویر ۷، ش. ۱۲) (جدول ۳).

تجزیه و تحلیل

در منابع مکتوب تاریخی و جغرافیایی سده‌های اولیه و میانی اسلامی، از شهری به نام بیمند (و یا با نام‌های مختلف نزدیک به هم همچون بیمند، میمند، همید، تمید) در ایالت کرمان که در مسیر راه‌های شیراز به سیرجان قرار داشته، نام بردند. طبق نوشته بلاذری این شهر در زمان حمله‌های اعراب مسلمان به ایران حیات داشته و توسط آن‌ها فتح شده که نشان می‌دهد قدمت این شهر به دوره قبل از اسلام می‌رسد. اطلاعات به‌دست‌آمده از منابع مکتوب، درباره شهر بیمند را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد. دسته اول منابعی است که تنها به نام بردن از این شهر و دادن موقعیت و قرارگیری آن در مسیر راه‌های شیراز به سیرجان بسنده کرده‌اند، و دسته دوم نوشته‌های کسانی مانند مقدسی و ادریسی است که علاوه بر دادن موقعیت شهر به فضاها، عناصر و ویژگی‌های این شهر به طور مختصر پرداخته‌اند. در مورد موقعیت بیمند، اکثر منابع همچون اصطخری، ابن حوقل، ابن خردادبه آن را شهری در ایالت کرمان و در چهار فرسخی شهر سیرجان می‌دانند. ادریسی این فاصله را ۱۲ میل عنوان کرده که با چهار فرسخ تقریباً به یک اندازه است. چهار فرسخ بین ۱۸ تا ۲۰ کیلومتر است (قیصری‌نیا، ۱۳۹۶، ۹۲)، که با فاصله امروزی محوطه باغ‌بیمید از شهر قدیم

تصویر ۴. تصاویری از قسمت‌های شمالی، جنوبی، شرقی و غربی محوطه باغ‌بیمید سیرجان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

- اسگرافیتوچندرنگ

در این نمونه‌های سفالی با خمیره رُسی قرمز و نخودی از رنگ زرد، سبز و قهوه‌ای استفاده شده و همچنین از تلفیق تکنیک لعاب‌پاشیده نیز استفاده شده است (تصویر ۷، ش. ۵ و ۷).

- لعاب‌پاشیده

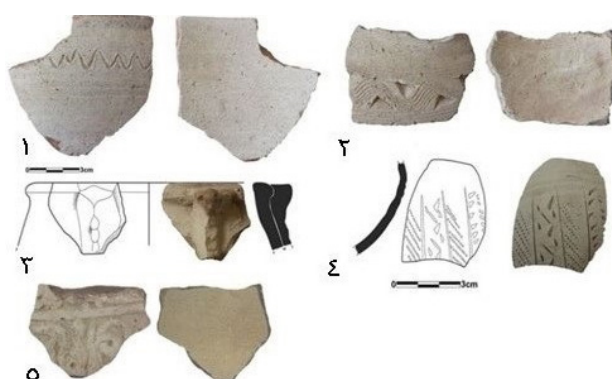
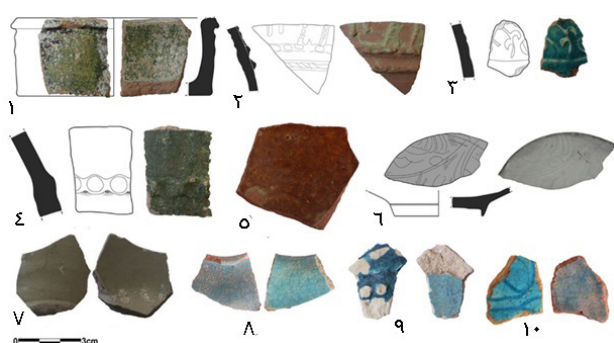
این گونه سفالی شامل لعاب‌پاشیده سبز زیرلعاب سبز و زرد، پاشیده سبز، زرد و قهوه‌ای با خمیره رُسی قرمز و نخودی است (تصویر ۷، ش. ۲-۱).

- گلابه‌ای

به گونه‌های دارای خمیره رُسی نخودی یا قرمز با تزیینات همچون نقوش سیاه و زرد در گلابه نخودی، نقوش سیاه در گلابه قهوه‌ای،

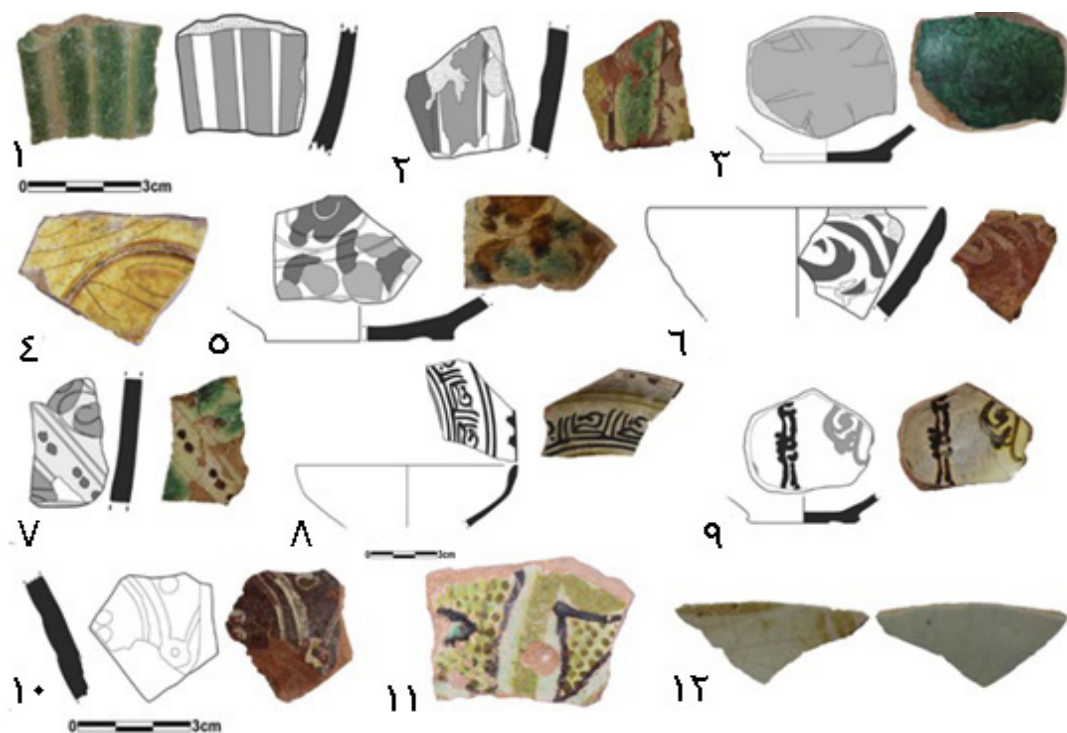
جدول ۲. گاه‌نگاری سفال‌های بی‌لعاب محوطه باغ‌بمید سیرجان. مأخذ: نگارندگان.

شماره	گونه	محل مورد مقایسه	تاریخ‌گذاری	منبع
۱	نقش‌کنده بی‌لعاب	جیرفت، سیرجان	سده‌های اولیه اسلامی	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۲؛ افضل، ۱۳۹۸، ۳۵۷-۳۵۹
۲	نقش‌کنده بی‌لعاب	سیرجان، نیریز، غبیرا	سده‌های اولیه اسلامی	افضلی، ۱۳۹۸، ۵۹؛ مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹، ۲۸۸؛ Bivar et al., 2000, 443
۳	نقش‌افزوده بی‌لعاب	سیرجان	۴-۶ ه. ق.	افضلی، ۱۳۹۸، ۳۵۸
۴	نقش‌کنده بی‌لعاب	سیرجان، غبیرا، تل‌قلعه اسطور	۴-۶ ه. ق.	Bivar et al., 2000, 437؛ افضل، خانمرادی و کریمیان، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰
۵	قالب‌زده بی‌لعاب	جیرفت، جنوب ایران، غبیرا	۵ تا ۷ ه. ق.	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۳؛ Bivar et al., 2000؛ Priestman, 2013, 401؛ 432-433

تصویر ۶. نمونه‌هایی از سفال‌های لعابدار تکرنگ محوطه باغ‌بمید. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۵. نمونه‌هایی از سفال‌های بی‌لعاب محوطه باغ‌بمید سیرجان. مأخذ: آرشینونگارانندگان.

تصویر ۷. نمونه‌هایی از سفال‌های لعابدار تکرنگ محوطه باغ‌بمید. مأخذ: نگارندگان.

وسعت و داده‌های فرهنگی بسیار کوچکتر از دو محوطه باغ‌بمید و ریگ‌آباد است. این که از این سه محوطه کدام با شهر بیمند سده‌های اولیه مطابقت دارد را می‌توان بر اساس دلایل ذکر شده و مطابقت منابع مکتوب با داده‌های باستان‌شناسی درک کرد. هر چند که به لحاظ بزرگی و بُعد مسافت محوطه ریگ‌آباد نیز از محوطه‌های بزرگ دشت سیرجان بوده و احتمالاً یکی از شهرها یا شهرک‌های اقماری شهر قدیم سیرجان در سده‌های اولیه اسلامی بوده که در غرب این شهر قرار داشته است.

در منابع، شهر بیمند دارای بازار، مسجد جامع و خانه‌های آباد بوده، اما در وضعیت کنونی محوطه با توجه به بررسی‌های باستان‌شناسی هیچ بنایی از آن دوره باقی نمانده است که بتوان آن را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. این را نیز باید در این جا متذکر شد که داشتن مسجد جامع، بازار و صنایع فعال در این

سیرجان تا حدودی همخوانی دارد. نکته جالب این است که دروازه غربی شهر سیرجان، بیمند نام داشته که نشان می‌دهد این شهر در غرب کرسی ایالت قرار داشته، همچنین از اهمیت این شهر و قرارگیری آن بر سر راه‌هایی ارتباطی حکایت دارد. اما مقدسی و حموی فاصله این شهر را با سیرجان دو برید و شش یا هفت فرسخ ذکر کرده‌اند که همخوانی با فاصله این محوطه ندارد و در بررسی‌های باستان‌شناسی نیز محوطه‌ای با این فاصله با شهر قدیم شناسایی نشد. باید به این نکته نیز توجه کرد که دو محوطه ریگ‌آباد و برج کاپیتان در دشت سیرجان و در غرب شهر قدیم مربوط به سده‌های اولیه اسلامی هستند، که محوطه ریگ‌آباد محوطه‌ای بزرگ است که داده‌های فرهنگی آن از دوره تاریخی و صدر اسلام تا دوره قاجار را دربرمی‌گیرند. همچنین محوطه برج کاپیتان نیز مربوط به سده‌های اولیه اسلامی است که از لحاظ

جدول ۳. گاه‌نگاری سفال‌های لعابدار محوطه باغ‌بمید. مأخذ: نگارندگان.

شماره	گونه	محل مورد مقایسه	تاریخ‌گذاری	منبع
۱	سبز تکرنگ	سیرجان	۲-۵ ه. ق.	افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۱
۲	سبز تکرنگ با نقش افزوده	جیرفت، غبیرا	۵-۷ ه. ق.	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۹؛ Bivar et al., 2000, 397
۳	سبز تکرنگ با نقش افزوده	عراق	۱-۳ ه. ق.	Watson, 2004, 158
۴	قالبی تکرنگ فیروزه‌ای	جنوب ایران	۵-۷ ه. ق.	Priestman, 2013, 701
۵	تکرنگ قهوه‌ای	سیرجان، بلقیس	۳-۶ ه. ق.	افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۱؛ کمال‌هاشمی، ۱۳۹۰، ۱۸۲
۶	JDZQB ۱۱	جینگ‌دژن	۵ و ۶ ه. ق.	Zhang, 2016, 424
۷	سلاذن یوئه	جنوب ایران، سیرجان	۲-۶ ه. ق.	Priestman, 2013, 708؛ افضلی و همکاران، ۱۴۰۰، ۱۷۹
۸	تکرنگ فیروزه‌ای	جیرفت، نیریز، تل‌قلعه اسطور	۵-۷ ه. ق.	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۹؛ مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹، ۲۸۹؛ افضلی و همکاران، ۱۴۰۰، ۴۱
۹	نقش‌افزوده زیر لعاب تکرنگ	جیرفت، سیرجان، غبیرا	۲-۴ ه. ق.	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۵؛ افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۱؛ Bivar et al., 2000, 334-335
۱۰	نقش‌کننده زیر لعاب تکرنگ	نرماشیر، سیراف، بلقیس	۵-۸ ه. ق.	امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷، ۲۱۴؛ Priestman, 2013, 700؛ کمال‌هاشمی، ۱۳۹۰، ۱۹۸
۱	لعاب‌پاشیده	جیرفت، سیرجان	۳-۵ ه. ق.	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۷؛ افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۳
۲	لعاب‌پاشیده	جیرفت، سیرجان	۳-۵ ه. ق.	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۷؛ افضلی، ۱۳۹۸، ۳۷۰
۳	اسگرافیتو تکرنگ	سیرجان، نیریز، جنوب ایران	۴-۷ ه. ق.	افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۸؛ مرادی و کریمیان، ۱۳۹۹، ۲۸۹؛ Priestman, 2005, 404
۴	اسگرافیتو تکرنگ	سیرجان، جنوب ایران - نرماشیر	۴-۷ ه. ق.	افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۸؛ Priestman, 2013, 697
۵	اسگرافیتو و پاشیده	سیرجان، نرماشیر، غبیرا	۴-۷ ه. ق.	افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۸؛ امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷، ۲۱۵؛ Bivar et al., 2000, 402
۶	گلابه‌ای	تل‌قلعه اسطور	۳-۶ ه. ق.	افضلی و همکاران، ۱۴۰۰، ۴۵
۷	اسگرافیتو و پاشیده	جیرفت، سیرجان، جنوب ایران	۴-۷ ه. ق.	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۷؛ افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۸؛ Priestman, 2005, 405
۸	گلابه‌ای	نرماشیر، سیرجان، غبیرا	۳-۶ ه. ق.	امیرحاجلو و سقایی، ۱۳۹۷، ۲۱۵؛ افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۶-۳۶۸؛ Bivar et al., 2000, 401
۹	گلابه‌ای	جنوب ایران	۳-۶ ه. ق.	Priestman, 2013, 700
۱۰	گلابه‌ای	سیرجان، تل‌قلعه اسطور	۳-۶ ه. ق.	افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۶-۳۶۴؛ افضلی و همکاران، ۱۴۰۰، ۴۷
۱۱	گلابه‌ای	جیرفت، سیرجان	۳-۶ ه. ق.	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۷؛ افضلی، ۱۳۹۸، ۳۶۵
۱۲	زرین‌فام	جیرفت، کاشان، سیرجان	۵-۷ ه. ق.	چوبک، ۱۳۹۱، ۱۰۶؛ افضلی، ۱۳۹۸، ۳۷۳؛ Watson, 2004, 352

نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی و مطالعه منابع مکتوب و نتایج به‌دست‌آمده از بررسی‌های باستان‌شناسی سال ۱۳۹۷ می‌توان گفت که شهر بیمند یکی از شهرهای ایالت کرمان بوده که برطبق نوشته‌های بلاذری احتمالاً قدمت آن به قبل از اسلام برمی‌گردد. محوطه‌های که در دشت سیرجان با موقعیت این شهر در سده‌های اولیه اسلامی مطابقت دارد، محوطه باغ‌بمید در شمال غربی شهر سیرجان فعلی است. شواهد تاریخی و باستان‌شناسی که نشان می‌دهند این محوطه را می‌توان به عنوان شهر بیمند سده‌های اولیه اسلامی دانست، بدین ترتیب است: ۱- مطابقت موقعیت جغرافیایی این محوطه با نقشه‌های جغرافی‌دانانی همچون اصطخری، جیهانی و ابن حوقل، و قرارداشتن این محوطه در مسیر راه‌های ارتباطی شیراز به سیرجان؛ ۲- همخوانی فاصله ۴ فرسخی (برابر با ۱۸-۲۰ کیلومتر امروزی) این محوطه با شهر قدیم سیرجان بر اساس گفته‌های منابع مکتوب و موقعیت کنونی این دو محوطه نسبت به هم؛ ۳- به دست آمدن انواع گونه‌های سفالی مربوط به سده‌های اولیه اسلامی تا سده ۷ ه. ق. از این محوطه و مطابقت با منابع مکتوب که همه متفق‌القول هستند که این شهر در این بازه زمانی استقرار داشته است و ۴- تشابه اسمی بین بیمند و باغ‌بمید از مهم‌ترین شواهدی است که نشان می‌دهد این محوطه همان شهر بیمند بوده است. علاوه بر این موارد وجود مسجد جامع، بازار و صنایع فعال در کنار قرارگیری این شهر در شاهراه‌های ارتباطی را می‌توان نشان از اهمیت و شکوفایی آن در سده‌های ۱-۷ ه. ق. ذکر کرد. البته برای به‌دست‌آوردن اطلاعات بیشتر از فضاهای این شهر و بیان مساحت دقیق آن نیازمند انجام گمانه‌زنی و کاوش‌های مستمر باستان‌شناسی هستیم و امیدواریم در آینده نزدیک با انجام کاوش‌های باستان‌شناسی اطلاعات بیشتری از این شهر به دست آوریم.

فهرست منابع

- ابن اثیر. (۱۳۷۱). *الکامل* (ترجمه ابوالقاسم حالت و عباس خلیلی). تهران: مطبوعات علمی.
- ابن حوقل، محمد. (۱۳۶۶). *سفرنامه* (ترجمه جعفر شعار). تهران: امیرکبیر.
- ابن خردادبه، عبیدالله. (۱۳۷۱). *مسالك و ممالک* (ترجمه سعید خاکرند). تهران: میراث ملل.
- ابن خلدون، عبدالرحمن. (۱۳۶۳). *العبر* (ترجمه عبدالمحمد آیتی). تهران: مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- ابن عبدالحق، عبدالمؤمن. (۱۴۱۲). *مرصد الاطلاع علی اسماء الامکنه و البقاع* (تحقیق علی محمد بجاوی). بیروت: دارالجیل.
- ابوالفداء، اسماعیل. (۱۳۴۹). *تقویم البلدان* (ترجمه عبدالمحمد آیتی). تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- ادریسی، محمد. (۱۳۸۸). *ایران در کتاب نزهة المشتاق* (ترجمه عبدالمحمد آیتی). تهران: بنیاد ایران‌شناسی.
- اصطخری، ابواسحاق. (۱۳۶۸). *المسالك والممالک*. تهران: علمی و فرهنگی.

شهر نشان از پویایی و اهمیت این شهر داشته است. در مطالعات میدانی، محوطه‌های حدود ۳۰۰ هکتاری مورد شناسایی قرار گرفت که دارای سفال‌های متنوع از دوره‌های مختلف است. از ویژگی‌های مهم دیگر این شهر را می‌توان قرارگیری بر سر راه‌های ارتباطی دانست که از سمت شیراز و شمال ایران مثل یزد و فلات مرکزی ایران به بیمند می‌رسیده و از آن‌جا به شهر قدیم سیرجان منتهی می‌شده است. همین قرارگیری بر سر راه‌های ارتباطی یکی از دلایل مهم شکوفایی شهرهای سده‌های اولیه اسلامی در استان کرمان بوده است. همچنین داشتن آب کافی و باغ و بستان‌ها و موقعیت جغرافیایی مناسب باعث شکل‌گیری یکی از محوطه‌های شهری دشت سیرجان در طول سده‌های اولیه اسلامی و بعد از آن در این مکان شده است. به دست آمدن داده‌های متنوع سفالی بی‌لعباب و لعابدار متعلق به سده‌های ۱ تا ۷ ه. ق.، نشان‌دهنده استقرار همزمان با شهر قدیم سیرجان در این مکان است. زیرا سفال‌های به‌دست‌آمده از بررسی باستان‌شناسی دشت سیرجان به عنوان مهم‌ترین داده‌های فرهنگی این بررسی، بیانگر روابط فرهنگی و اقتصادی بین مناطق مختلف است. شباهت‌هایی که بین این گونه‌های سفالی با مناطق مختلفی همچون جیرفت، نیریز، غبیرا و حتی سفال‌های وارداتی چینی وجود دارد را باید ناشی از قرارگیری دشت سیرجان و محوطه باغ‌بمید در مسیر راه‌های ارتباطی مختلفی دانست که از سمت شیراز، فلات مرکزی و حتی جنوب ایران به این دشت می‌رسیده‌اند. علاوه بر اینکه سیرجان در مسیر شاهراه‌های ارتباطی مهمی همچون شاهراه شرق به غرب جهان اسلام (بغداد- خوزستان- شیراز- سیرجان- سیستان و شرق) قرار داشته است. ورود گونه‌های مختلف سفال چینی همچون سفال یوئه و JDZQB ۱۱ در باغ‌بمید بیانگر روابط تجاری دشت سیرجان در این دوره زمانی با خلیج فارس و چین بوده است. پس می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که مشابهت بین گونه‌های سفالی باغ‌بمید با مناطق دیگر نشان از وجود روابط منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای گسترده و وسیعی دارد که مهم‌ترین دلیل این روابط را باید در موقعیت قرارگیری سیرجان و محوطه‌های استقرار آن در مسیر شاهراه‌های مهم دانست که از شمال و جنوب و شرق و غرب را به هم وصل می‌کرده‌اند. با اتکاء به مطالعه و تجزیه و تحلیل نوشته‌های منابع مکتوب، و جایابی مکان این شهر در نقشه‌های جغرافیایی برجای‌مانده از اصطخری، ابن حوقل و جیهانی و از طرف دیگر با مطالعه نقشه پراکندگی محوطه‌های اسلامی منطقه از بررسی میدانی باستان‌شناسی سال ۱۳۹۷ و مطالعه داده‌های فرهنگی این محوطه و همچنین با توجه به بُعد مسافت این محوطه نسبت به شهر قدیم سیرجان و مطابقت با مشخصات جغرافیایی محدوده مورد نظر، تنها محوطه دشت سیرجان که می‌توان به عنوان مکان شهر بیمند پیشنهاد داد، همین محوطه باغ‌بمید در شمال غربی شهر سیرجان امروزی است.

- قدامه، بن جعفر. (۱۹۸۱ م). *الخراج*. بغداد: دار الرشید للنشر.
- قیصری‌نیا، یاسر. (۱۳۹۶). تطبیق واحد سنجش فرسخ بر واحدهای سنجش امروزی. *پژوهش‌های فقهی تا اجتهاد*، (۲)، ۶۳-۹۴.
- کمال‌هاشمی، رضا. (۱۳۹۰). *مطالعه سفال‌های دوران اسلامی شهر بلقیس* (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد باستان‌شناسی). دانشکده علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران.
- مرادی، حسن و کریمیان، حسن. (۱۳۹۹). *طبقه‌بندی و گونه‌شناسی سفال‌های دوران اسلامی دشت نیریز*. *مطالعات باستان‌شناسی*، ۱۲(۳)، ۲۷۱-۲۷۹.
- مقدسی، ابو عبدالله. (۱۳۸۵). *احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم* (ترجمه علینقی منزوی). تهران: کومش.
- یعقوبی، احمد. (۱۳۴۲). *البلدان* (ترجمه محمد آیتی). تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- Bivar, A. D. H., Fehervari, G., Baker, P. L., Errington, N., Shokoohy, M., Errington, E., & Tyler-Smith, S. (2000). *Excavations at Ghubayrā, Iran*. London: School of Oriental & African Studies.
- Priestman, S. (2005). *Settlement and Ceramics in the Southern Iran: An Analysis of the Sasanian and Islamic Periods in the Williamson Collection*. (Unpublished M.A. Thesis). University of Durham, England.
- Priestman, S. (2013). *A Quantitative Archaeological Analysis of Ceramic Exchange in the Persian Gulf and Western Indian Ocean, AD c.400 – 1275*. (Unpublished PhD Thesis). Centre for Maritime Archaeology, University of Southampton, England.
- Tampeo, M. (1989). *Maritime Trade between China and West: An Archeological Study of the Ceramics from Siraf (Persian Gulf): to 12th Century A.D*. Oxford: David Brown Book Company.
- Watson, O. (2004). *Ceramics from Islamic Lands*. London: Thames and Hodson.
- Zhang, R. (2016). *An Exploratory Quantitative Archaeological Analysis and the Classification of Chinese Ceramics Trade in The Western Indian Ocean, AD c.800-1500*. (Unpublished Ph.D. Thesis). Department of Archaeology, University of Durham, England.
- اصطخری، ابواسحاق. (۱۳۷۳). *المسالك و الممالک*. (ترجمه محمد بن عبدالله تستری). تهران: محمودافشار یزدی.
- افضلی، زینب. (۱۳۹۸). *سیر تحولات فضایی شهر سیرجان در دوران اسلامی* (پایان‌نامه منتشر نشده دکتری باستان‌شناسی دوران اسلامی). دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تهران، ایران.
- افضلی، زینب؛ خانمرادی، مژگان و کریمیان، حسن. (۱۴۰۰). *تل قلعه اسطور، استقرارگاهی مهم از دوران ساسانی و اسلامی در دشت سیرجان*. هشتمین همایش باستان‌شناسان جوان. تهران: دانشگاه تهران.
- امیرحاجلو، سعید و سقایی، سارا. (۱۳۹۷). *گسترش و تنوع گونه‌های سفال دوران اسلامی در سکونت‌های دشت نرماشیر*. *پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*، ۱۹(۸)، ۲۰۷-۲۲۶.
- بختیاری، علی اکبر. (۱۳۷۸). *سیرجان در آئینه زمان*. کرمان: کرمان‌شناسی.
- بروسی، محمد. (۱۳۹۷). *اوضح المسالك* (ترجمه حسین قرچانلو). تهران: انجمن ایرانی تاریخ.
- بلاذری، احمد. (۱۳۱۹). *فتوح البلدان*. مصر: طبع بمطبعة الموسوعات بشار باب‌الخلق.
- جیهانی، ابوالقاسم. (۱۳۶۳). *اشکال العالم* (ترجمه علی بن عبدالسلام کاتب). مشهد: آستان قدس رضوی.
- چوبک، حمیده. (۱۳۹۱). *سفالینه‌های دوران اسلامی شهر کهن جیرفت*. *مطالعات باستان‌شناسی*، ۴(۱)، ۸۳-۱۱۲.
- حدود العالم من المشرق الی المغرب. (۱۳۴۰). (به کوشش منوچهر ستوده). تهران: دانشگاه تهران.
- حموی، یاقوت بن عبدالله. (۱۳۴۷). *برگزیده مشترک* (ترجمه محمد پروین گنابادی). تهران: ابن‌سینا.
- حموی، یاقوت بن عبدالله. (۱۳۸۰). *معجم البلدان*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- حمیری، محمد. (۱۹۸۴ م). *الروض المعطار فی خبر الاقطار*. بیروت: مکتبه لبنان، الطبعة الثانية.
- دارک، کن. آر. (۱۳۷۹). *مبانی نظری باستان‌شناسی* (ترجمه کامیار عبدی). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- طبری، محمد. (۱۳۷۵). *تاریخ طبری* (ترجمه ابولقاسم حالت). ج. ۵. تهران: اساطیر.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله:

افضلی، زینب و ابراهیمی ایده‌لو، علیرضا. (۱۴۰۱). مکان‌یابی شهر بیمند سده‌های اولیه دوران اسلامی در ایالت کرمان بر اساس منابع مکتوب و داده‌های باستان‌شناسی. *باغ نظر*، ۱۹(۱۰۸)، ۸۱-۹۰.

DOI:10.22034/BAGH.2022.300608.4974

URL: http://www.bagh-sj.com/article_145709.html

